

Borbély László

KEN KESEY AZ ÖNPUSZTÍTÓ TEHETSÉG

A szögesdrót túloldaláról egy férfi néz. Megvető, primitíven fölényes tekintetével egy okosan manipulált társadalmat készül összedönteni. Behúzott sapkája nem rejtheti el brutalitását. Kegyetlen, mellbe vágó figura, ugyanakkor lenyűgöző is. Őrültnek tettei magát, hogy egérutat nyerjen az igazságszolgáltatás elől. Borotvátlan arcát úgy képzeljük el, mint Jack Nicholsonét, aki a filmvásznon keltette életre a regényhőst: McMurphynek hívják. A regényíró, Ken Kesey adta neki ezt a nevet *Száll a kakukk fészkére* című könyvében. A mű sikere sok mindenre gyógyírt jelentett Ken Kesey életében, mégis összetűzésbe került a törvénnyel és börtönbe zárták.

Szüleinek tejfeldolgozó üzeme volt a Colorado állambeli La Juntában, ahol Ken Elton Kesey 1935-ben született. Tizenegy évesen elköltöztek Oregonba a Csendes-óceán partjára. Farmerek, halászok, vadászok között vált természetimádó emberré. Tisztelte a küzdőszellemüket. Meséket, hihetetlen históriákat hallott tőlük, s ezeket ugyanolyan komolyan vette, mint későbbi egyetemi olvasmányélményeit, a Bibliát, vagy Shakespeare-t.

A középiskolában a problémás tanulók közé tartozott. Bűvésztükkökkel, hasbeszéléssel, hipnotizálással foglalkozott, tudományos fantasztikus regényeket olvasott, és a csillagokat tanulmányozta. Mindezt a tanulás rovására tette.

Novellákat az egyetemen kezdett írni. Rögzítette benyomásait mindenről, amit megtapasztalt és fontosnak érzett. Átlagos irományok voltak, az egyetemi oktatókon kívül mások nem is figyeltek oda rájuk. A tanulás edzette az elméjét, a sport pedig a testét. Remekül birkózott, középsúlyúként vett részt a válogató mérkőzéseken, 1960-ban nem sokon múlt, hogy bejut az amerikai olimpiai csapatba.

Kár azon töprengeni, vajon milyen birkózó lett volna belőle. Ha sportolóként nem is futott be, íróként világhírű lett.

Ehhez azonban történnie kellett valaminek.

Látszólag jelentéktelennek tűnt a dolog. Kesey számára mégis fordulópontot jelentett, amikor barátja felhívta a figyelmét a veteránkórházbeli pénzkereseti lehetőségre. Önkénteseket kerestek különféle narkotikumokkal végzett kísérletekhez. Talán nem is gondolt többre, minthogy ingyen elkábítószerezik néhány hétig, azután faképnél hagyja az intézményt.

„Volt ebben valami nagyon amerikai, hogy a kormány irányította a kutatásokat – nyilatkozta később Kesey. – Mintha olyan szobára bukkantak volna, ahová egyikük sem akart bemenni, ezért

diákokat fogadtak fel. Amikor a diákok visszajöttek és látták rajtuk a változásokat, kétharmad úton leállították a kísérleteket.”

Emellett Kesey elvállalta a betegfelvigyázói munkát is a kórház elmeosztályán. Attól a naptól kezdve olyan élmények részese lett, melyek világhírűvé vált, Száll a kakukk fészkére című regényének megírására ösztökélték.

Huszonhárom évesen fejezte be regényét. Kritikusai szerint a Száll a kakukk fészkére Kesey máig legmaradandóbb alkotása, a hatvanas évek amerikai kiúttalanságának és otthontalanság érzésének tükörképe. Bemutatja, hogyan ütközik az egyén minduntalan a szürrealisztikusan totalitárius államgépezettel egy olyan országban, ahol állítólag a demokrácia mindenek felett áll.

„Telt-múlt az idő, jöttek a kritikák, és rájöttem, hogy nagy könyvet írtam. De miközben írtam, ez eszembe sem jutott. Nem is álmodtam róla, hogy ilyen lesz a fogadtatása.”

Kesey emberábrázolása kegyetlen és bizarr. A cselekmény helyszíne egy elmeegógyintézet, a szereplők szánameg emberroncok, akik az újonnan érkezett ápolts, Randle Patrick McMurphy hatására fellázadnak az embertelen bánásmód ellen. McMurphy harmincöt éves, nőtlen. A koreai háborúban kitüntették, mert eredményes kitörést szervezett egy kínai fogolytáborból, majd parancsmegtagadás miatt lefokozták és leszerelték. Ezután utcai verekedések, kocsmai tettlegesség, és nemi erőszak miatt tartóztatták le. McMurphy elmeegógyintézeti tragédiáját egy kétméteres indián, Bromden – Ken Kesey alteregója – meséli el az olvasóknak. McMurphy örültnek tetteti magát. Amikor beteszi a lábát a gyógyintézetbe, azonnal nagy hatással van a többiekre, minden megváltozik, az összes kapcsolat átalakul. Gyógyíthatatlan idiótáknál mutatkozik a javulás jele, mert McMurphy önzetlen szeretettel fordul feléjük, törődik velük, mintha ápoló lenne és nem ápolts. Végül fellázad az intézet elnyomó légköre ellen, ezért addig kezelik, sokkolják, míg bele nem hülyül.

„Szerintem az elmebaj a tudatosság elnyomásában gyökerezik, nem pedig az ürítési szokások kialakításában, vagy az elfojtás feldolgozásában – nyilatkozta Kesey. – Ez az elnyomás kapcsolódik az amerikai álomhoz, amely megadta nekünk mindennapi energiánkat, de eltorzították, és nem engedték teljesen kifejlődni.”

Ez a regény tehát nem a piti bűnözők linkségéről, nagymellényűségéről, és aljasságáról szól.

Színarab és film készült belőle. A regény, a színpadi változat, és a filmfeldolgozás sikert aratott mindenütt.

A mozik nálunk is játszották a filmet, színpadon először a hetvenes években mutatták be a Vígszínházban, Bujtor István és Koncz Gábor főszereplésével A vígszínházi előadásnak, a klinikai pszichológusként is dolgozó, Gyurkovics Tibor író volt a szakértője.

„...Ahogy Bromden magába lát, beszél a múltjáról, jelenével, aktuálisan nyüszít és ezredévesen szenved: az maga a skizofrénia – írja Gyurkovics Tibor tanulmányában. – Ilyen értelemben a skizofrénia regénye ez a mű. De, miután óriási alkotásról van szó: létezésünk skizofrénijáról beszél a mű, és nem a skizofrénia betegségről. Arról, hogy nyomorult sorsunk beilleszthetlenségét nálunk kevésbé nyomorultak, vagy mondjuk szerencsésebbek manipulálják elviselhetetlenül beilleszkedővé. S itt a belső lírai skizofrénias látás társadalmi méretűvé növekszik: a nálunk épkezlábabbak manipulálnak minket, látszólag épkezlábatlanabbakat. Nem az elmebetegségről van tehát szó Ken Kesey könyvében. Manipuláltságunkról van szó, társadalmiasult egyéniségünkéről, mely nem azonos egyéni egyéniségünkkel. Ez mégcsak nem is társadalomkritika. Egyszerűen tény. Az ember felnőtt helyzeténél fogva manipulált...”

A Száll a kakukk fészkére Kesey-t az amerikai ellenkultúra egyik vezéregyéniségévé avatta. Megvásárolt egy háború előtti iskolabuszt és barátaival keresztül-kasul utaztak az amerikai kontinensen. Alkohollal és kábítószerekkel kísérleteztek útközben. Kesey mániákusan hitt benne, hogy a kábítószeres tudattágítás révén jobb íróvá válik.

Ő sem tudta, hogy mit akar...

Valószínű, hogy a kábítószer hatására sokkal színesebben és erőteljesebben fantáziált, mint józanul, ám amikor az írógép elé ült kudarcot vallott. A drog nem ösztökelte munkára, sőt ellenkezőleg. Leszoktatta róla. Képtelen volt megfogalmazni a mondanivalóját. Megállt a tudománya neki is, mint olyan sok művésznek, aki a narkómánia rabja lett.

Meggyűlt a baja az FBI-jal, letartóztatták marihuána birtoklásának vádjával 1965-ben. Mikor szabadlábra helyezték, Mexikóba szökött az ítélet elől. De a mexikói rendőrséggel is összetűzésbe keveredett. Mint az akciófilmekben szokás, úgy ugrott fel egy alkalommal a robogó tehervonatra üldözi elől. Hónapok múlva lóháton szökött vissza a határon az Egyesült Államokba. 1966-ban újra letartóztatták, büntetését a San Mateo-i börtönben töltötte le, 1967 novemberében szabadult. Újra az irodalom felé fordult, és újságíróként tudósított külföldről. Járt Londonban és Egyiptomban. Mikor írásaiból nem teremtette elő a szükséges jövedelmet, szülei mesterségét folytatta: tejgazdaságot üzemeltetett.

További művei: Néha erős a hajlam, 1964, Garázsárusítás Keseynél, 1973, Démondoboz 1986, Hajósének, 1992.

Tehetségét korán felismerő kritikusai a későbbi kötetek megjelenésekor leginkább arra figyeltek: mit mondanak Kesey írásai arról, valóban jóvátehetetlenül szétrombolta-e zseniális szellemi képességeit, amikor mélyre bukott a narkotikumok által kavart örvényben.

Hatvanhat éves korában hunyt el rákban.